

Україна у пошуках освітньої ідентичності: впливи і виклики

Катерина Астахова

Питання освітньої ідентичності України в умовах глибоких соціальних трансформацій, війни та євроінтеграційного курсу набуває особливої актуальності.

Вища освіта традиційно виступає не лише інститутом підготовки фахівців, а й простором відтворення цінностей, культурних смислів і довготривалих стратегій розвитку суспільства. Саме тому аналіз сучасних викликів і прогнозування перспектив розвитку університетської освіти потребують доказового, історично чутливого та водночас оптимістичного підходу. Українська система вищої освіти неодноразово переживала розриви еволюційного розвитку, що формували складний, фрагментований, але водночас стійкий освітній досвід. Сьогодні, на тлі поступового відходу від пострадянських освітніх зв'язків і посилення кооперації з європейською університетською спільнотою, Україна отримує шанс не на «наздоганяючий» розвиток, а на формування власної освітньої траєкторії. Тому є сенс сьогодні проаналізувати ключові впливи і виклики формування освітньої ідентичності України та обґрунтування перспектив розвитку вищої освіти в контексті європейської інтеграції, університетської автономії та збереження людського капіталу.

Еволюція української університетської освіти у XX столітті була перервана кількома масштабними соціально-політичними катаклізмами. Події 1917 року, репресії 1930-х років, Друга світова війна спричинили не лише фізичні втрати університетських спільнот, а й руйнування

академічних традицій, спадкоємності наукових шкіл, культури університетської автономії [1].

Зміна поколінь часто відбувалася не еволюційно, а примусово. Це призводило до «розмивання» професорської гільдії, втрати інституційної пам'яті та підміни академічних цінностей ідеологічними установками. Ці історичні «шрами» залишаються відчутними й сьогодні, впливаючи на управлінські практики та ставлення до автономії університетів [2].

Водночас саме досвід подолання криз сформував унікальну здатність української освіти до адаптації, що може стати важливим ресурсом для майбутнього розвитку.

Після 2014 р., а особливо після повномасштабного вторгнення РФ у 2022 р., відбувся фактичний розрив освітніх контактів України з країнами СНД. Цей процес супроводжується не лише інституційним, а й ціннісним переформатуванням освітнього простору.

Водночас спостерігається стійке зростання кооперації з університетами Європейського Союзу: участь у програмах Erasmus+, Horizon Europe, створення спільних освітніх програм і дослідницьких консорціумів [5].

Часткове зменшення орієнтації на американську модель освіти також можна розглядати як прагнення до більш культурно й інституційно близького партнерства. Європейський вектор не означає механічного копіювання моделей. Навпаки, він відкриває простір для співтворення, де українські універ-

ситети можуть запропонувати власний досвід роботи в умовах невизначеності, гібридних форматів навчання та високої соціальної відповідальності.

Однією з ключових помилок вітчизняних освітніх реформ є орієнтація на логіку «догонялок», коли успішні моделі інших країн намагаються відтворити в Україні без урахування національного контексту.

Українські дослідники наголошують, що така стратегія часто призводить до формалізму та імітації змін [2]. Натомість перспективною є стратегія адаптивного розвитку: критичне осмислення європейського досвіду, поєднання його з національними традиціями та формування власних освітніх ніш. Це стосується, зокрема, міждисциплінарних програм, розвитку університетів як центрів регіонального розвитку, посилення ролі гуманітарної складової освіти.

Сучасні освітні міграції дедалі більше залежать не лише від академічних показників, а й від загальної якості життя. За даними ЮНЕСКО, у 2022–2024 рр. кількість українських студентів, що навчаються за кордоном, зросла більш ніж на 30 %, значною мірою через вимушену міграцію [3].

Отриманий досвід життя та навчання в країнах ЄС формує нові очікування щодо соціальних стандартів, академічної культури, умов праці викладачів. Це створює виклик для України, але водночас і орієнтир: повернення людського капіталу можливе лише за умови комплексного підходу до пошуку аргументів і рішень.

Одним із ключових чинників формування стійкої освітньої ідентичності України є реальна, а не декларативна автономія університетів. Європейський досвід переконливо свідчить, що університети, які володіють академічною, фінансовою та організаційною автономією, демонструють вищу адаптивність до соціальних викликів, ефективніше інтегруються в регіональні спільноти та формують власні освітні стратегії розвитку.

В Україні питання автономії вищої освіти залишається суперечливим.

З одного боку, нормативно-правова база [Закон України «Про вищу освіту»] закріплює принципи автономії, з іншого — надмірна зарегульованість, бюрократичний контроль і обмежені фінансові інструменти стримують її реалізацію на практиці.

Високі тиски автономії не лише знижують управлінську ефективність університетів, але й руйнують їхню здатність бути активними суб'єктами суспільного розвитку, партнерами громадянського суспільства та економіки знань. Особливої актуальності проблема автономії набуває в умовах війни та післявоєнного відновлення. Саме автономні університети здатні оперативно реагувати на демографічні втрати, трансформацію ринку праці, запити внутрішньо переміщених осіб, ветеранів та міжнародних студентів.

Відтак автономія має розглядатися не як ризик, а як ресурс розвитку і відповідальності.

Аналіз сучасних тенденцій розвитку вищої освіти в Україні засвідчує, що втрата студентського контингенту є серйозним викликом, однак найбільш загрозливою постає втрата викладацької спільноти.

За даними Міністерства освіти і науки України, у 2022–2024 рр. спостерігалось скорочення чисельності науково-педагогічних працівників, зумовлене вимушеною міграцією, зміною професійної траєкторії та фізичними втратами внаслідок війни [4].

Наукові дослідження доводять, що відновлення професорсько-викладацького корпусу є процесом тривалим і потребує десятиліть системної підтримки. Саме тому стратегічним пріоритетом має стати не лише повернення студентів, але й збереження, підтримка та реінтеграція викладачів, зокрема через міжнародні академічні програми, спільні європейські проекти, гнучкі форми зайнятості та конкурентоспроможні умови праці.

Водночас війна відкрила і нові можливості. Значна частина українських викладачів та студентів вже отримала досвід навчання і викладання в

університетах Європейського Союзу, що формує підґрунтя для трансферу академічних практик, нової культури університетського управління та між-інституційної довіри.

За умови створення привабливих умов життя і праці в Україні цей досвід може стати каталізатором якісних змін у національній системі вищої освіти.

Пошук освітньої ідентичності України відбувається в умовах глибоких соціальних трансформацій, історичних розривів та сучасних екзистенційних викликів. Водночас цей процес відкриває можливості для формування унікальної моделі розвитку вищої освіти, що поєднує європейські цінності, національні традиції та інноваційні освітні практики.

Поступовий відхід від освітніх контактів з пострадянським простором і переорієнтація на європейське університетське співтовариство створюють умови для інтеграції України до спільного освітнього простору Європи без втрати власної ідентичності.

Важливим прогностичним висновком є те, що стратегія «наздоганяння» не може бути ефективною для України. Натомість перспективною видається модель адаптивного розвитку, заснована на побудові власних освітніх траєкторій. Доказові прогнози розвитку вищої освіти України мають враховувати не лише внутрішні освітні параметри, але й ширший соціально-економічний контекст — якість життя, безпеку, соціальну мобільність. Саме в цій взаємодії формується рішення молоді та викладачів щодо повернення, залишення або еміграції.

Майбутнє української вищої освіти значною мірою залежить від здатності держави та університетської спільноти забезпечити реальну автономію, зберегти людський капітал і перетворити травматичний досвід розривів на джерело оновлення. За цих умов освітня ідентичність України може стати не похідною від зовнішніх впливів, а самостійним і впізнаваним феноменом європейського освітнього простору.

Література

1. Астахова К. В. Університетський викладач в умовах кардинальних трансформацій освітніх систем // Вчені записки ХГУ «НУА». 2021. Т. 27. С. 9–24.
2. Астахова К. В. Викладач університету: ризики та виклики епохи цифровізації // Вчені записки ХГУ «НУА». 2020. Т. 26. С. 17–29.
3. UNESCO. Education for Ukrainian refugee learners in European host countries. URL: <https://www.unesco.org/en/ukraine-war/education>.
4. МОНУ. Освіта. URL: <https://mon.gov.ua/osvsta-2>
5. European Commission. Основні висновки щодо звіту про Україну 2023. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/uk/qanda_23_5631.

Надійшла до редколегії 16.02.2026

Рекомендовано до друку 21.05.2026

Опубліковано 29.05.2026

Відомості про автора:

Астахова Катерина Вікторівна — доктор історичних наук, професор, ректор Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»; Харків, Україна; email: rector@nua.kharkov.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6973-2152>

Астахова К. Україна у пошуках освітньої ідентичності: впливи і виклики.

Аналізується процес формування освітньої ідентичності України в умовах глибоких суспільних трансформацій, зумовлених історичними, політичними, культурними та геополітичними чинниками. Особлива увага приділяється впливу європейського освітнього простору, глобалізаційних процесів, цифровізації та наслідків повномасштабної війни на переосмислення цінностей, цілей і змісту національної освіти. Розглядаються ключові виклики, серед яких — поєднання національної традиції з міжнародними стандартами, збереження гуманістичних засад освіти, забезпечення академічної свободи та якості освітніх практик в умовах нестабільності. Підкреслюється роль університетів як інституцій не лише трансляції знань, а й формування громадянської відповідальності, культурної тягlosti та соціальної стійкості. Зроблено висновок, що пошук освітньої ідентичності України є динамічним процесом, у якому поєднуються спадковість, інновації та стратегічний вибір на користь європейської цивілізаційної моделі розвитку.

Ключові слова: освітня ідентичність; національна освіта; європейський освітній простір; університети; глобалізація; цифровізація; освітні трансформації; гуманістичні цінності.

Astakhova K. Ukraine in Search of Edukatioonal Indentity: Influences and Chailenges.

The article examines the process of shaping Ukraine's educational identity in the context of profound social transformations caused by historical, political, cultural, and geopolitical factors. Particular attention is paid to the influence of the European educational space, globalization, digitalization, and the consequences of the full-scale war on the rethinking of values, goals, and content of national education. The study highlights key challenges, including the integration of national educational traditions with international standards, the preservation of humanistic principles, and the maintenance of academic freedom and educational quality under conditions of instability. Universities are viewed not only as centers of knowledge transmission but also as institutions responsible for fostering civic responsibility, cultural continuity, and social resilience. The article concludes that Ukraine's search for an educational identity is a dynamic and ongoing process that combines historical continuity, innovation, and a conscious strategic orientation toward a European civilizational model of development.

Key words: educational identity; national education; European educational space; universities; globalization; digitalization; educational transformations; humanistic values.